

СУЧАСНИЙ СТАН ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

THE CURRENT STATE OF THE SUGAR INDUSTRY IN UKRAINE: PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Інна ДИНЬКО,
Луцький національний
технічний університет

Inna DYN'KO,
Lutsk National
Technical University

Цукрова галузь є однією з основних складових усього агропромислового комплексу, за допомогою якої вирішується продовольча проблема нашої країни. Криза аграрної сфери не обійшла стороною й бурякоцукровий підкомплекс. Руїнування виробничо-економічних зв'язків між бурякозасівними господарствами та переробниками цукрових буряків, втрата інтенсивної технології вирощування, зниження врожайності цукрових буряків і, як наслідок, критичне звуження сировинної бази цукрових заводів на тлі критичного фінансового й матеріально-технічного стану більшості сільськогосподарських виробників призвели до скорочення обсягів виробництва цієї важливої культури.

Метою статті є дослідження проблем цукрового підкомплексу на сучасному етапі змін законодавства, а також самого механізму функціонування цукрових заводів України.

Необхідно зазначити, що цукрове виробництво належить до безперервно-потокового механізованого виробництва з високим рівнем автоматизації основних процесів. Крім цукрових заводів, до його складу входить мережа бурякоприймальних пунктів, що забезпечують приймання, зберігання та транспортування на заводи для переробки великої кількості сировини, що пов'язано із значним віддаленням частини сільськогосподарських підприємств від цукрових заводів. Цукрове виробництво має сезонний характер. Термін роботи заводу з переробки цукрових буряків залежить від обсягу заготівлі цукрових буряків і становить у середньому до 5-6 місяців на рік. Заводи починають роботу у вересні й закінчують у січні-лютому, зрідка – у березні наступного календарного року, що залежить від кількості цукрових буряків та виробничих потужностей цукрових заводів [3].

Такі заводи є вузькоспеціалізованими підприємствами. Ефективність їх роботи повністю залежить від обсягу виробництва цукру, якості сировини, організації виробництва.

На деяких цукрових заводах організовано допоміжні виробництва (одержання спирту, харчових дріжджів, харчових кислот, сухого жому). Деякі виробництва (молококонсервні, м'ясокомбінати, консервні) використовують енергетику, водопостачання, під'їзні, залізничні шляхи та інші споруди цукрових заводів.

На **рисунку** наведено структуру загального внутрішнього споживання цукру в Україні, яке останнім часом є стабільним та становить щорічно в середньому до 2000 тис. тонн. Основна частина виробленого в країні цукру споживається населенням (близько 60,2%), на кондитерську промисловість припадає майже 25,9%, на інші сектори промисловості – близько 13,9% цукру.

Також особливістю бурякоцукрової галузі є: значні капіталовкладення, значні витрати ручної праці, велика кількість виконуваних операцій при дотриманні технології вирощування цукрових буряків порівняно з іншими сільськогосподарськими культурами, які вимагають менших витрат.

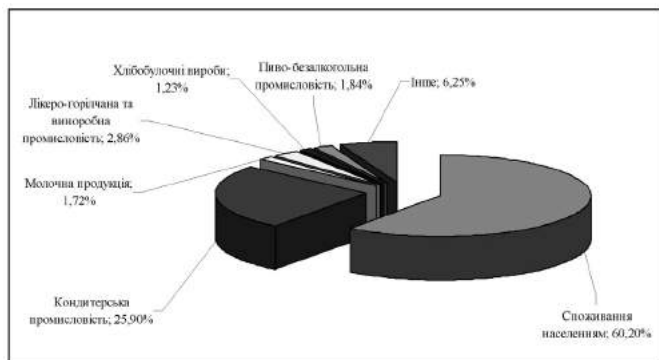
Відомо, що цукрова галузь України виробляє цукор-пісок з цукрових буряків та тростини, а також жовтий цукор, виробництво якого не значне за своїми обсягами й мало впливає на показники ринку [1]. Інші види цукру є похідними цих видів, тому обсяги їх виробництва не впливають на ємність цукрового ринку.

Проте цукрова промисловість України перестала виробляти цукор-рафінад. У галузі практично відсутнє виробництво цукру з домішками пектину, крохмалю, ваніліну та інших харчових домішок; відсутнє вітчизняне виробництво цукрової пудри, фасованого цукру-піску,

продуктів дитячого харчування на цукровій основі, а також виробництво сахарози для виноробної промисловості.

За часи незалежності Україна втратила позицію одного з найбільших світових виробників та експортерів цукру. Ще на початку 90-х років бурякоцукрова галузь вступила в глибоку системну кризу, яка призвела до катастрофічного спаду виробництва. Через втрату зовнішніх ринків збуту, неврегульованість внутрішнього ринку почалося різке скорочення площ під цукровим буряком, значні виробничі потужності заводів залишилися незадіяними, що й стало причиною незбалансованості сировинної бази та потужностей цукрових заводів. З 2007 року в деяких областях України, зокрема в Дніпропетровській, Одеській, Миколаївській областях, виробництво цукру зупинилося.

Рисунок. Структура загального внутрішнього споживання цукру, %
(за даними Державної служби статистики України)

Так, зі світового експортера цукру Україна стала більш ніж на 25% імпортозалежною державою і втратила продовольчу безпеку в цьому сегменті ринку. На сьогодні цукрові заводи можуть виробляти 3,5 млн. тонн бурякового цукру, однак через втрату зовнішніх ринків обсяги виробництва обмежуються

потребою внутрішнього ринку, яка становить 1,8 млн. тонн.

Цукровий ринок є найбільш нестійким серед усіх продуктових ринків. Він характеризується регулярною різкою зміною цінової кон'юнктури, тобто значними спадами й підйомами цін. Якщо в післявоєнні роки такі зміни відбувалися раз на 7 років, то на початку XXI ст. цінові цикли скоротилися до 3-4 років.

Так, значне зростання попиту на цукор на світовому ринку спостерігалося в кінці 2005 та на початку 2006 років (ціна цукру на світових біржах була понад 500 дол. США), а наступне – у сезон 2008/09 (ціна білого цукру дорівнювала 557,4 дол. США, цукру-сирцю з тростини – 495 дол. США, ф'ючерсна ціна на березень 2010 – відповідно 594,1 і 518,1 дол. США). Останній цукровий бум був спричинений значним скороченням виробництва цукру в Індії через посуху, неврожаєм тростини, через зливи дощі в Бразилії та в інших країнах [1].

Слід зазначити, що цукрові буряки порівняно з іншими культурами досить вимогливі до вирощування,

У статті розглядаються особливості бурякоцукрового виробництва. Здійснено загальний огляд стану цукрової промисловості України. Проаналізовано експортний потенціал України. Досліджено основні проблеми цукрової галузі на сучасному етапі кризи аграрної сфери, а також перспективи подальшого розвитку бурякоцукрового виробництва України. Встановлено, що основними шляхами підвищення економічної ефективності виробництва цукру є зростання його продуктивності, зниження витрат і вдосконалення каналів реалізації.

The article outlines the peculiarities of the sugar production process. The general overview of the Ukrainian sugar industry has been fulfilled. Additionally, the exporting potential of Ukraine has been analyzed. This research paper also reviews the main problems of the sugar industry on the current stage of the agricultural crisis and considers the prospects of the further development of Ukrainian sugar production. It is determined that the basic ways of increasing the sugar production economic efficiency is the growth of its productivity, lowering the expenditures and expanding the selling channels.

проте нині за здану сировину сільськогосподарські товаровиробники різних формуваль отримують плату лише за вміст цукру, при цьому не враховується коефіцієнт його вилучення. Усі ж інші цінні компоненти нині надходять на корм худобі (жом, меляса) або на виробництво спирту (меляса), що є невиправданим. Так, з прийняттям Закону України «Про державне регулювання виробництва і торгівлі спиртом» використовувати мелясу на давальницьких умовах для переробки її на спирт заборонено [2], її можна використовувати для виробництва гліцерину, харчових дріжджів, молочної, лимонної та глютамінової кислоти, бетаїну тощо.

Нинішній період є найбільш сприятливим для України, щоб виправити економічний стан у бурякоцукрової галузі, яка зазнала значного спаду виробництва цукру в останні два роки і скоротила в 2009 році посівну площу під цукровими буряками до 328 тис. га. Основними причинами такого явища стали: перевиробництво цукру в 2006 й різке зменшення рівня закупівельних цін на цукрові буряки зі 186 до 158 грн. за тону в 2007 році, а також оптових цін на цукор до 3,0-3,2 тис. грн., несвоєчасне введення й затримка доплат за сировину врожаю 2009 року.

Натомість такий спад прогнозувався фахівцями галузі та науковими працівниками ще в кінці 2007 – на початку 2008 років, але відповідних заходів не було вжито.

Разом з тим на внутрішньому ринку України в 2009 стрімко починає зростати оптова ціна на цукор, яка досягає 5,4-6,0 тис. грн. за тону, а роздрібна – 6,5-7,0 і більше грн./кг. Лише з березня по серпень 2009 року вона зросла на 76% [4]. У першій половині червня 2010 оптова ціна на цукор знаходилась у діапазоні 6,7-6,8 тис. грн. за тону.

Засоби масової інформації та ряд фахівців основну причину такого стану вбачають у монополній змові провідних фірм і посередницьких структур та в недостатньо активній діяльності Аграрного фонду. Частково це так. Але монополні прояви відносно деформації ринку не є причиною кризи в галузі, а одним, хоча й значним, її наслідком. Причини значно глибші. Вони криються насамперед у практичній відсутності чітких важелів державного регулювання всієї системи економічних відносин у галузі, ціновому диспараті на продукцію цукрового комплексу (цукрові буряки й цукор) і промисловими товарами, що використовуються в галузі (мінеральними добривами, паливом, засобами захисту, газом, вугіллям та ін.) та повній безконтрольності державних органів за рухом запасів цукру, роз'єднаності дій та інтересів усіх учасників цукрового ринку – виробників цукрових буряків, виробників цукру, комерційних структур та держави як одного з учасників і гравців на ринку.

Цукрова промисловість належить до числа найбільш матеріаломістких галузей, у якій на виробництво одиниці готової продукції витрачається 8-10 одиниць цукрових буряків.

Витрати сировини та матеріалів становлять до 85% собівартості цукру, через що облік витрат та контроль за використанням матеріалів у цій галузі має відчутне значення [3].

Крім того, надходження на заводи некондиційних та забруднених буряків, сировини зі значними механічними пошкодженнями та іншими якісними вадами знижує рівень виготовлення цукру. Така сировина погано зберігається, потребує додаткових витрат на приймання, очищення, зберігання й переробку.

У кінцевому підсумку все це знижує сировинні ресурси, збільшує кількість витрат, збільшує собівартість продукції та зменшує норму прибутковості.

На сьогодні для розвитку цукробурякового комплексу України, крім необхідності впровадження сучасних технологій вирощування цукрових буряків, достатнього забезпечення бурякозасіяних господарств високоякісним насінням, мінеральними добривами й засобами хімічного захисту рослин, підвищення якості машинного парку, дедалі актуальнішого значення набуває якнайшвидша реконструкція та модернізація цукрових заводів, розширення їхніх виробничих потужностей до економічно оптимальних меж.

Ряд європейських країн – виробників бурякового цукру технічно перебудовують галузь шляхом поступового виведення з експлуатації малопотужних неперспективних цукрових заводів, нарощування потужностей тих підприємств, які забезпечують ефективне виготовлення продукції.

Середній цукровий завод в Україні може переробляти 2,67 тис. тонн цукрових буряків на день, що майже втричі менше, ніж у середньому в країнах ЄС, де переробляється 7,5 тис. тонн на день. Лише 19 із 192 заводів в Україні мають потужність понад 5,0 тис. тонн на день. Багато українських цукрових заводів надзвичайно старі. Із 192 цукроварень 58 було збудовано ще до 1860 року, ще 66 – до початку століття, а в 2011 році до роботи приступило тільки 77 заводів.

У середньому українські цукрові заводи споживають на виробництво тонни цукру вдвічі більше енергії, ніж у країнах ЄС, а екстрагують лише 80% того цукру, що міститься в цукровому буряку (в Німеччині екстрагують 85%, а на найсучасніших заводах – 90%). Якщо додати, що в буряку, який вирощується в Україні, знижений вміст цукру, то виходить, що лише 12% маси цукрового буряку екстрагується у вигляді цукру, що на 10-12% нижче від рівня ЄС. Білий цукор, що виробляється в Україні, як правило, не відповідає міжнародним стандартам (вміст золи, колір, зернистість), тому на міжнародному ринку його можна продати лише зі знижкою.

Зношеність основних фондів підприємств сягає 55-85%. Ситуація зміниться на краще не скоро, оскільки, як вже наголошувалося, вона залежить від багатьох факторів. Саме тому цукрові заводи працюють нині по три, а то й по два тижні на рік, що вкрай збитково. Звідси й висока собівартість українського цукру, що є додатковим соціально-економічним навантаженням на наше населення. Звідси збитковість практично всіх підприємств підгалузі.

Також слід звернути увагу на питання щодо зберігання сировини та втрати цукрових буряків у процесі транспортування до переробного підприємства і в процесі зберігання до переробки. Найкращим варіантом була б доставка сировини безпосередньо від виробника до переробника з негайним використанням для виготовлення цукру. Але сезонний характер роботи сільськогосподарських підприємств не дозволяє діяти таким чином. Накопичення сировини на збереження набагато випереджає за темпами процес переробки.

Основним показником економічної ефективності бурякоцукрового виробництва є сума прибутку від реалізації продукції. Остання залежить від розміру виручки та витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією цукросировини та цукру. На прибуток підприємств різних форм власності та господарювання значно впливає ціна реалізації, а також обсяг товарної продукції. У свою чергу ціни формуються під впливом попиту та пропозиції і в більшості випадків залежать від шляхів і каналів реалізації. Важливим фактором, що впливає на збільшення виручки від реалізації цукрових буряків і цукру, є підвищення цукристості та коефіцієнта вилучення цукру, а також зменшення витрат при вирощуванні, збиранні, зберіганні й переробці сировини.

Таким чином, основними шляхами підвищення економічної ефективності бурякоцукрового виробництва є зростання його продуктивності, зниження витрат і вдосконалення каналів реалізації.

ВИСНОВКИ

Відновлення експорту українського бурякового цукру, підвищення його конкурентоспроможності й активізації просування на продовольчі ринки зарубіжних країн є однією з найголовніших позицій розвитку галузі. За часи незалежності завершилась приватизація цукрових заводів, створено агропромислові холдинги, а кон'юнктура світового ринку, цінова ситуація та деякі державні міри останнім часом спричинили зацікавленість сільськогосподарських виробників у вирощуванні цукрового буряку.

Так, уже минулого сезону (2010 року) цукрові заводи виготовили 1,54 млн. тонн бурякового цукру, що на 22% більше показника сезону 2009 (1,27 млн. тонн). За підсумком 2011 виготовлено 2,33 млн. тонн цукру, що на 51% більше минулорічного показника при потребі внутрішнього ринку 1,86 млн. тонн. Середній вихід цукру по Україні становив 13,46, що на дві одиниці більше попереднього року, а врожайність цукрового буряку становила понад 360 ц/га.

Таким чином, на сьогодні бурякоцукрова галузь України має реальні шанси відновити свої позиції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Restoring the export of the Ukrainian beet sugar, increasing its competitiveness and promoting it more actively to the foreign food markets is one of the underlying principles of the industry's development. Since Ukraine gained its independence, sugar plants have been privatized and agro-industrial holdings have been set up, whereas the state of the world market, pricing and certain governmental measures have been recently causing a growing interest of agricultural manufacturers in cultivating sugar beets.

For instance, sugar plants produced 1.54 million tons of sugar beets during the season of 2010, which is 22% more than the rate of 2009 (1.27 million tons). In 2011, 2.33 million tons of sugar were produced, which is 51% more than the previous year's rate, the internal market needs amounting to 1.86 million tons. The average yield of sugar all over Ukraine was 13.46, which is two points higher as compared to the previous year, while the crop capacity of sugar beets amounted to over 360 centners per hectare.

Therefore the Ukrainian sugar beet industry currently has real opportunities for restoring its positions both on the internal and external markets.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анализ украинского рынка сахара [Електронний ресурс]. Доступ до сайту: <http://www.apn-ua.com>.
2. Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» / Відомості ВР, 1995, №46, с. 345 зі змінами внесеними згідно із Законом №3232-VII (3232-17) від 19.04.2011, ВВР. – 2011. – №42. – С. 432.
3. Сапронов А.Р. Общая технология сахара и сахаристых веществ / Сапронов А.Р. – М.: Пищевая промышленность, 1979. – 323 с.
4. Сахар & Цены. Ежедневный электронный информационный бюллетень [Електронний ресурс]. Доступ до сайту: <http://www.agroperspectiva.com>.